

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN

JIRÍ M.
HAVLÍK

JAN FRIDRICH Z VALDŠTEJNA
Arcibiskup a mecenáš doby baroka

Jan Fridrich Z Valdštejna

VYŠEHRAĐ

VELKÉ
POSTAVY
ČESKÝCH
DĚJIN

JIŘÍ M.
HAVLÍK

JAN FRIDRICH
Z VALDŠTEJNA

Arcibiskup a mecenáš
doby baroka

Jan Fridrich Z Valdštejna

VYŠEHRAĐ

Vyobrazení na přebalu:

Johann Fridrich Necker – Gerard De Groos,
Dedikační rytina oslavného tisku
k intronizaci Jana Fridricha z Valdštejna,
1676, výřez

Vyobrazení na s. 4:

Karel Škréta – Melchior Küssel, Univerzitní
teze Jana Fridricha z Valdštejna
s vyobrazením Mariánského sloupu
na Staroměstském náměstí v Praze, 1661

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN

svazek 19.

Edici řídí Filip Outrata

Obálku a grafickou úpravu navrhla Michaela Blažejová

E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

v Praze roku 2016 jako svou 1475. publikaci

Odpovědný redaktor Filip Outrata

Vydání v elektronickém formátu první

(podle prvního vydání v tištěné podobě)

Doporučená cena E-knihy 198 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

Výraznou finanční podporou se o tuto knihu zasloužil grantový projekt GAČR

Zdroje, formy a funkce monastické historiografie raného novověku

v českých zemích (GAČR, 14-05167S).

Lektorovali: prof. PhDr. Jiří Mikulec, CSc. a doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

Copyright © PhDr. Jiří M. Havlík, Ph.D., 2016

Typography © Michaela Blažejová, 2016

ISBN 978-80-7429-711-3

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

ÚVODEM

Ve znamení kontinuity – tak bychom mohli nazvat nejednu z kapitol dějin katolické církve. V případě Jana Fridricha z Valdštejna by šlo o kontinuitu dvojí. I když tím, kdo Valdštejna podporoval v jeho vzestupu, byl Arnošt Vojtěch z Harrachu, mnohem více rozvinul odkaz Matouše Ferdinanda Sobka z Bilenberka.

V sedmdesátých letech 17. století nastalo v pravém slova smyslu zemětřesení na české církevní a i politické scéně. Česká historiografie si ho zatím příliš nevšímá, možná i z toho důvodu, že nastalo nejdříve právě uvnitř duchovenstva, které stojí ve stínu obrovského zájmu posledních let o českou (nebo habsburskou) barokní šlechtu.

Po Harrachově smrti se v českém duchovenstvu připravoval vzestup generace vrstevníků Leopolda I. – biskupů vzešlých většinou z řad české šlechty. Prostšího původu mezi novými hodnostáři byl jen jediný – o mnoho starší Sobek, i ten však měl v politice zkušenosti dávno před intronizací v Hradci Králové.

Největší změny přinesla právě až jeho smrt na konci dubna roku 1675. V polovině října roku 1676 zemřel i dosavadní litoměřický biskup Maxmilián Schleinitz. Odešli tak nejbližší spolupracovníci a souputníci Arnošta Vojtěcha z Harrachu, spjatí s plány na zřízení čtyř nových biskupství – v Litoměřicích, Hradci Králové, Plzni (později v Klatovech) a Českých Budějovicích¹ – a přechodem násilné rekatolizace v její umírněnou formu po skončení třicetileté války.

¹ Václav LÍVA, *Jan Arnošt Platejs z Platenštejna*, Časopis Matice moravské 54, 1930, s. 320n. Reálnějších obrysů tyto snahy nabývaly nejpozději od 30. let 17. století, kdy byli jmenováni kandidáti všech čtyř stolic.

Na jejich místa nastupovali mladí a nadějní preláti. Bylo jim mezi 30 a 33 lety a jejich věk sliboval dlouhé působení. Pražský arcibiskup Jan Fridrich z Valdštejna, hradecký biskup Jan Kryštof František z Talmberka a litoměřický biskup Jaroslav Ignác Holický ze Šternberka byli noví lidé s novými plány, kteří třicetiletou válku pamatovali jen z dětství a převážně nekatolické České království považovali za dávno minulost. Nebyli však naivní v tom, že by si mysleli, že je tato minulost mrtvá. Chtěli především budovat katolickou budoucnost svých statků a nemusíme se bát říct, že i své vlasti. I když jejich kariéra vyvrcholila v nejvyšších církevních úřadech v Čechách, u žádného z nich nebylo jisté, zda neskončí v Římě, Říši, či ve Slezsku. Šternberk byl od roku 1662 kanovníkem v Pasově, Valdštejn v roce 1671 usiloval o biskupství ve Vratislavi. Šlechtičtí synové rozhodnutí pro duchovní dráhu často toužili po kariéře v blízkosti papežského dvora. Setkáváme se s nimi i v říšských biskupstvích a kapitulách. Jaroslav Ignác Holický ze Šternberka v letech 1665–1676 v Pasově sídlil, Valdštejn dosáhl titulu komorníka papeže Alexandra VII., usiloval o místo u tribunálu Sacra Rota Romana, biskupský stolec ve Vratislavi i kardinálský klobouk. V Pasově zasedli na biskupský stolec po sobě Václav z Thunu (1664–1673) a Sebastian z Pöttingu (1673–1689). Thun byl navíc od roku 1665 biskupem v korutanském Gurku, František Karel z Kounic auditorem Sacra Rota Romana a v letech 1711–1717 biskupem v Lublani. V rodině Thunů a Harrachů bychom přitom našli mnoho dalších hodnostářů, kteří dosáhli vysokých církevních úřadů v říši. Jen v Salcburku bychom se setkali v letech 1654–1668 s Guidobaldem z Thunu a na začátku 18. století s Františkem Antonínem z Harrachu. Tak bychom mohli pokračovat i dál. Podobná angažmá byla i v císařově zájmu.

Šternberk i Valdštejn byli velkými stavebníky – právě jim za svou barokní slávu vděčí severočeské Litoměřice a Duchcov. Talmberkova stavební činnost za nimi sice pokulhávala, ale pro odkaz všech tří platí, že důležité nejsou jen velké architektonické koncepce, které v Praze převrstvila činnost příštích arcibiskupů a v Duchcově jeho pozdějšího majitele Jana Josefa z Valdštejna, jeho nástupců a bohužel i důlních společností. Biskupští architekti Octavio Broggio a Jean Baptiste Mathey navrhovali i mnohem menší projekty – kostely na duchcovském panství, v Horním Litvínově, Horním Jiřetíně, v Uštěku či Doksanech, poutní místa v Mariánských Radčicích, Horní Polici či v Bohosudově. Lze si dobře představit, že pokud by Valdštejn uspěl ve Vratislavi a pasovský kanovník Šternberk v Klatovech, kde ho poprvé Leopold I. prezentoval jako budoucího biskupa, psaly by se církevní dějiny českých zemí jinak, ale kdyby v tomto případě neplatí.

Šternberk i Valdštejn vystudovali na pražské univerzitě a s její reprezentací byl spjat i Talmberk. Všichni také od raného věku spolupracovali s řeholníky – nejen jezuity, ale i s augustiniány, benediktiny a dalšími řády. Všichni si ale uvědomovali, že na misionářích katolickou budoucnost Českého království postavit nelze. Proto ta stavební činnost, proto ta snaha o distribuci české duchovní literatury, proto ten politický boj s městskými radami a světskými vrchnostmi. Chtěli vybudovat funkční farní síť, ve které budou moci sami určovat, kdo bude zastávat duchovní službu.

Na začátku 17. století žilo v Českém království málo katolíků. Rekatolizační zákony dvacátých let i samotný postup za třicetileté války² byly tolik tvrdé proto, že šlo o nařízení, která vlastně v mnohých regionech vůbec neodpovídala realitě – měla vybudovat realitu úplně novou. Misionáři často nasazovali život. Vojáci, kteří je doprovázeli, je sice před útoky ochránili, na důvěře a oblíbenosti jim však nepřidali. Šlo o to přivést ke katolickému vyznání většinu obyvatelstva natrvalo. V polovině 17. století zůstávalo už jen dost málo těch, kdo ještě zažili multikonfesijní společnost předchozí doby, která ani zdaleka nebyla prostá náboženských konfliktů a vzájemných svárů mezi jednotlivými vyznáními. Biskupové přesto opakovaně žehrali na to, že není dostatek těch, kteří by jednotu lidem vštíplili a přesvědčili je, že ani v pohraničí cesta na bohoslužbu nevede do lesa, přes hory do Saska, nebo do domácnosti, kterou si věřící nekatolíci předtím tajně určili. Také proto už ale nebylo možné spoléhat se jen na misionáře.

Rekatolizační plány měly už od dvacátých let několik variant. Jednou z jejich palčivých otázek byl nedostatek kněží. V situaci, kdy některé regiony především na východě a severu Čech postrádaly katolické věřící vůbec, bylo jasné, že z nich v nejbližších letech příliš duchovních nevzejde. Zřizování biskupství a vysílání misionářů mělo vést především k výchově nového kléru. Nebylo možné spoléhat se na „dovoz“ kněží z polských, rakouských či bavorských oblastí, které navíc s větším či menším předstihem nebo přímo současně procházely obdobným vývojem.

Úkolem této knihy není věnovat se rekatolizaci jako celku. Musela by být dvakrát taková a mapovat období mnohem rozsáhlejší než padesát let života a dvacet let působení jednoho arcibiskupa. Přesto je těžké mnoho

² Literaturu k rekatolizaci viz Pavel BĚLINA – Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny Zemí Koruny české*, VIII.–IX., Praha – Litomyšl 2008–2011; Olga FEJTOVÁ, *„Já pevně věřím a vyznávám...“*, Rekatolizace na Novém Městě pražském v době pobělohorské, Praha 2012.

otázek jeho působení vysvětlit bez výkladu o působení jeho předchůdců. Vedle samotného životopisu osobnosti, kterou v mnoha pádech skloňují práce četných kunsthistoriků, často aniž by bylo za jménem cokoli vidět, se budu snažit o představení základních tendencí ve vývoji církevní politiky pražského arcibiskupství ve druhé polovině 17. století. Při výkladech o rekatolizaci zůstává toto téma opomíjeno, přestože byl arcibiskup vůdčí osobou celého procesu. I mě samotného vedla představa, že proces proměny společnosti byl v době Valdštejnova působení v podstatě uzavřený. Během studia materiálů jsem však postupně docházel k závěru, že se jedná o mylný dojem. Od převládajícího potírání hereze bylo nyní potřeba přesunout důraz na podepření základů narychlo zbudované katolické společnosti. Bez stabilní duchovní péče, zajištění farní správy a vytrvalého působení na věřící by se mohlo zhroutit všechno, čeho dosavadní tvůrci rekatolizace dosáhli. Přitom se nedá hovořit o tom, že by předchozí období pod vedením Jana Lohelia a kardinála Harracha prvky pozitivního budování katolické identity Českého království postrádala. Stejně tak nelze tvrdit, že by se Valdštejn choval vůči nekatolíkům výhradně smířlivě.

Kardinál Harrach postavil nutné základy – zřídil v Praze seminář pro výchovu kněží, nezávislý přímo na jediném církevním řádu, podílel se na založení dvou nových biskupství, v nichž měly vyrůst další semináře, a snažil se získat zpátky majetek, z něhož by mohl chod diecézí financovat. Sjednáním a uzavřením tak zvané solní pokladny (*cassa salis*)³ jeho střety se šlechtou a královskými úřady neskončily. Příjmy ze solní daně představovaly jen nedostatečnou náhradu majetku sekularizovaného v průběhu 16. a na počátku 17. století. Nešlo ale jen o peníze, ale také o to, kdo bude jmenovat duchovní k farnostem jinde než na arcibiskupských statcích. S cisterciáky a dalšími řády, které měly v různých oblastech duchovní správu svěřenou a vlastnily majetky, v nichž zajišťovaly i osazování farností, podepsal Harrach smlouvy. V královských městech mu prezentační právo propůjčil český král. V případě šlechtických majetků však byla situace v podstatě nepřehledná. Při konfiskacích, nákupech a prodeích statků nebylo možné spoléhat se na dohody a dobré vztahy biskupů s jednotlivými rody, z nichž některé, a to nejen ty původně nekatolické, nepočítaly s tím, že by o farářích na jejich statcích měl rozhodovat

³ Antonín GINDELÝ, *O vzniku tak zvané „cassa salis“*, Výroční zpráva Královské české společnosti nauk 1883, s. 18–34; Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí*, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách, Praha 2008, s. 159–181.

někdo jiný než oni sami. Spory o to trvaly celé 17. století a ani Valdštejn samotný z nich nevybředl.⁴ Položil však důraz právě na budování farností a výchovu věřících, před nimiž vystupoval jako jejich duchovní autorita – dobově samozřejmě s okázalou reprezentací barokního velmože.

Plány však hatily jiné události. Sedmdesátá léta byla převratná i mimo území Českého království. Na začátku října roku 1675 přijel do Vídně nový papežský velvyslanec Francesco Buonvisi, aby nastoupil ke svému téměř čtrnáctiletému úřadu.⁵ O rok později změn ještě přibýlo – 22. července 1676 zemřel Kliment X. a 21. září téhož roku vzešel z konkláve úspěšně kardinál Benedetto Odescalchi. Přijal jméno Inocenc XI. Spolu s nunciem Buonvisim Inocenc XI. v dosavadním kardinálském kolegiu patřil ke straně nazývané *zelanti*, tj. *zbožní* či *horliví*. Oba vnímali velké nebezpečí, které představovalo střídání na vedoucích postech v osmanské říši, když v roce 1676 nastoupil do úřadu velkovezíra Kara Mustafa. O rok později v Uhrách povstal Imre Thököly. Války na východě monarchie nabraly novou sílu v jeho povstání a v osmanské říši se začala sbírat obří armáda, která roku 1683 dorazila až k vídeňským hradbám. Představy o zářné budoucnosti Českého království zhatily i útoky krále Slunce Ludvíka XIV. na západní hranice Svaté říše římské. I když žádná z armád ohrožujících habsburskou monarchii až do roku 1740 na území Čech nevstoupila, obyvatelstvo tíhu válek neslo v podobě výdajů, kterých bezedná pokladnice habsburské říše mezi lety 1677–1740 spotřebovala opravdu velké množství. Náklady nesly podobně jako za třicetileté války i tzv. privilegované stavy – duchovenstvo a šlechta. Nejeden kariérní postup byl podplacen darem či půjčkou z šlechtických velkostatků právě na účely financování záměrů Leopolda I. a jeho válečné rady. Snahy o úpravu berního systému v 80. letech 17. století byly motivovány stejnými cíli.

Čeští biskupové Valdštejn i Šternberk dobře věděli, co by hrozilo, pokud by turecká vojska došla dále než k Vídni. Jejich plány však válečné výdaje a další okolnosti zkřížily natolik, že se neváhali pustit do konfliktu s králem, jeho sněmovními komisaři i s vlastními příbuznými v panském stavu českého zemského sněmu. Přibližně takové zná oba česká historiografie, přičemž zhusta označuje jejich zájmy za „stavovské“. Talmberk stojí

⁴ Johann SCHLENZ, *Das Kirchenpatronat in Böhmen*, Praha 1928.

⁵ Vídeňský nuncius v letech 1675–1689. Anna Maria TRIVELLINI, *Il cardinale Francesco Buonvisi, nunzio a Vienna (1675–1689)*, Firenze 1958, s. 4, Donato SQUICCIARINI, *Die apostolischen Nuntien in Wien*, Città del Vaticano 1999, s. 154–160, Alberto M. GHISALBERTI (ed.), *Dizionario biografico degli Italiani*, 15. Vol., Roma 1972, s. 319–325, autor hesla G. De CARO.

v jejich stínu. To neznamená, že by Valdštejna neobklopovala v mnoha chvílích mlha dohadů a nepochopení. Ani následující kniha ji možná nerozestře úplně, pomůže snad ale přece jen vidět poněkud ostřeji.

Právě tradiční interpretace postupu duchovních proti císařským požadavkům z pozice stavovství se při podrobnějším zkoumání jeví poněkud pomýlená. Jde o zpětný pohled, motivovaný především vlastními politickými postoji historiků druhé poloviny 19. a začátku 20. století – Jaromíra Čelakovského, Josefa Kalouska a o něco mladšího Jana Muka.⁶ Ve druhé polovině 17. století hrály roli poněkud jiné faktory – nešlo o obhajování stavovských privilegií, ale vůbec o definování duchovenstva jako stavu na českém zemském sněmu. Klérus tu nevystupoval coby politický hráč rovnocenný ostatním. Jeho postavení bylo podle jeho vlastního výkladu zakotveno v církevním (ne tedy jen v zemském) právu a nebyl proto stavem, ale prostě církví, která lokální právo často nerespektovala a cítila se z něho být vyňata – stavěla se nad něj či spíše mimo něj. Právě tímto – v české historiografii nepřiliš obvyklým – způsobem se snažím dívat na události let Valdštejnova arcibiskupského panování.

Při velkém množství otázek a bohaté problematice, která se nabízí při studiu církevní politiky a rekatolizace českých zemích v druhé polovině 17. století, je důležité vytyčit si mantinely – stanovit opěrné body pro orientaci v obrovském množství materiálu.

Mohl bych postupovat podobně jako Pavla Stuchlá ve své monografii o Prachatickém vikariátu⁷ a studovat rekatolizaci prostřednictvím úřední agendy konsistoře a vikariátů, procházet podrobně emanata a recepta (tj. vydané a přijaté dokumenty) arcibiskupského archivu, vernální patenty (tj. vyhlášky vydávané pravidelně na jaře – *latinsky ver* – jaro, *vernus* či *vernalis* – jarní) a protokoly ze zasedání konsistoře. Jakkoli takovou cestu Stuchlá pouze ukazuje a naplno se jí nevydává a zůstává u „vybraných otázek církevní správy“, metodicky je to podnět velmi zajímavý. Po prohlížení těchto úředních dokumentů a prvních krocích v pří-

⁶ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Postavení vyslaných král. měst na sněmích českých a spor měst Hory Kutné, Plzně a Českých Budějovic o přednost místa a hlasu na sněmě*, ČČM 43, 1869, s. 115–157; Josef KALOUSEK, *České státní právo*, Praha 1892, s. 487–494; Jan MUK, *Po stopách národního vědomí české společnosti pobělohorské*, Praha 1931, s. 110. Podobně v novější literatuře naposledy chápal Valdštejnova vystoupení i Valentin URFUS, *Stát a církev v návrhu na revizi zemského zřízení v Čechách v prvé třetině 18. století*, PHS 23, 1980, s. 147–159; TÝŽ, *K finanční pravomoci českého sněmu v druhé polovině 17. století*, PHS 15, 1971, s. 95–112.

⁷ Pavla STUHLÁ, *Prachatický vikariát 1676–1750*, Vybrané otázky církevní správy, Praha 2004.

stupu k církevní politice arcibiskupa Valdštejna zdola jsem tento postup opustil, protože mi před zraky vytanula monografie Antonína Podlahy o Janu Josefu Breunerovi.⁸ Výsledkem takového přístupu by pravděpodobně bylo něco podobného: dějiny arcidiecéze a její správy. K samotné osobnosti, jejím záměrům a koncepci rekatolizace bych se pravděpodobně vůbec nedostal, nebo by k tomu bylo potřeba výrazně většího rozsahu textu – vždyť i ten Podlahův čítá přes 500 stran. Na okraji by při zohlednění takové pramenné základny zůstalo i téma v naší optice nejdůležitější, tedy Valdštejnova vystoupení na zemském sněmu. Ze stejného důvodu jsem ponechal stranou i přímo hospodářské otázky správy biskupských, arcibiskupských i Valdštejnových vlastních statků a spolu s nimi i kontakty s převorem pražského špitálu křižovníků s červenou hvězdou Jiřím Ignácem Pospíchalem. Právě jemu totiž Valdštejn tyto záležitosti s důvěrou přenechával.⁹

Poněkud jiný přístup nabízí práce Radmily Pavlíčkové o olomouckém biskupovi Karlovi z Lichtenštejnu-Castelkorna,¹⁰ zaměřená na studium jeho mecenátu a sídelní struktury. To však materiály, shromážděné v Rodinném archivu Valdštejnů ani v Archivu pražského arcibiskupství, v případě Jana Fridricha z Valdštejna příliš neumožňují. Způsob využívání sídel a mecenát je u něj jiný – poněkud koncentrovanější do dvou lokalit – na Prahu a Duchcov. Na ostatních arcibiskupských (ani biskupských za krátkého působení ve funkci hradeckého biskupa) statcích Valdštejn takřka nepobýval. Navíc by opět sněmovní jednání zůstala ve stínu stavebních podniků a fundací pro nejrůznější kostely a kláštery. Případů, kdy se kunsthistorická literatura zmiňuje o tom, kde Jan Fridrich z Valdštejna dotoval, světil či nechal zhotovit nejrůznější církevní památky, je poměrně velké množství. Snažil jsem se je proto do textu zapracovat, ale těžiště opět zůstalo v něčem jiném.

Jako především na stavebníka, sběratele a mecenáše, pracujícího na strategiích reprezentace zbožnosti a moci, se před časem na salcburského knížete arcibiskupa Guidobalda z Thunu díval tým spolupracovníků

⁸ Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecése pražské od konce XVII. do počátku století XIX. Díl. I. Doba arcibiskupa Jana Josefa Hraběte Breunera (1694–1710)*, Praha 1917.

⁹ Listy křižovníka Jiřího Ignáce Pospíchala Janu Fridrichovi z Valdštejna z let 1671–1672, SOA Praha, RAV, karton 24, inv. č. 3280, sign. I-25/7. Několik roztroušených dopisů je i v Národním archivu. NA Praha, ŘKŘ, karton 480. Tato korespondence zůstává nevytěžena.

¹⁰ Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Sídla olomouckých biskupů: mecenáš a stavebník Karel z Liechsteinu-Castelkorna 1664–1695*, Olomouc 2001.

pod vedením Roswithy Juffinger.¹¹ Pro potřeby výstavy, se kterou autoři knihu spojili, se přitom zaměřili i na život města – záplavy, pohromy, pozorování komety, ale i slavnostní okamžiky, které Salcburk za doby jeho panování zažil. Poněkud podivným způsobem se autoři omlouvají na začátku kapitoly o Thunově misi na říšském sněmu v Řezně, že se musí věnovat i něčemu jinému, než je Salcburk – říšské politice. Sami přitom přiznávají – a také důkladně dokumentují – zehrání Salcburských na nepřítomnost arcibiskupa v diecézi. Prostor věnovaný Thunově činnosti v Řezně zůstává natolik malý, že vlastně není příliš jasné, čeho tento císařský vyslanec před samotným příjezdem Leopolda I. dosáhl. Jan Fridrich z Valdštejna nevládl církevnímu státu. Z mnoha důvodů právě u něj není možné konstruovat podobné strategie jako u Thuna či Karla z Lichtenštejnu-Castelkorna, který byl jako olomoucký biskup na rozdíl od pražského arcibiskupa lenním pánem. Valdštejn sice byl majitelem Duchcova, později jako hradecký biskup držitelem Chrasti a od roku 1675 disponoval arcibiskupskými statky – Týnem nad Vltavou, Červenou Řečicí a dalšími. V Chrasti však nezanechal žádnou stopu, zámek v Týnu nad Vltavou byl vystavěn až za Jana Josefa Breunera a Červená Řečice jako by po častých pobytech Arnošta z Harrachu za Valdštejna osiřela. Nejen z těchto důvodů se proto k Valdštejnovi obracím spíše jako k politikovi než jako ke stavebníkovi, mecenáši, sběrateli či středobodu života města a dobové imaginace. Není samozřejmě možné upřít mu zásluhy o vybudování pražského arcibiskupského paláce, duchcovského zámku, dalších domů a stavebních děl. Podle mých dosavadních zjištění je však v tuto chvíli na místě jiný přístup, než jaký by zvolila většina kunsthistoriků a možná i část historiků, zabývajících se strategiemi reprezentace.

Poněkud podrobněji než v předchozím případě se činnosti v církevní politice a správě diecéze věnují autoři kolektivní monografie o padernbornském a münsterském biskupovi Ferdinandovi z Fürstenberka vydané Norbertem Börstem.¹² I v tomto případě jde však především o sborník studií, zaměřený v první řadě na fundátorskou činnost říšského politika par excellence, který budoval obraz své moci s okázalostí hodnou panovníka. Z mnoha různých důvodů však nemůže zřejmě Jan Fridrich z Valdštejna snést srovnání s ním, a už vůbec ne s jeho příbuzným Vilémem z Fürs-

¹¹ Roswitha JUFFINGER – Christoph BRANDHUBER – Walter SCHLEGEL – Imma WALDERDORFF, *Erzbischof Guidobald Graf von Thun 1654–1668, Ein Bauherr für die Zukunft*, Salzburg 2008.

¹² Norbert BÖRSTE (ed.), *Ferdinand von Fürstenberg: Fürstbischof von Paderborn und Münster. Friedensfürst und Guter Hirte*, Paderborn – Wien 2004.

tenberka.¹³ Oba Fürstenberkové i Guidobald z Thunu byli osobnostmi exponovanými v říšské politice a jejich cíle a možnosti výrazně převyšovaly Valdštejnův rozhled – a často i ohledy jim svěřených diecézí. I pražský arcibiskup byl říšským knížetem, ale pouze titulárním a předmětem jeho zájmu byly právě Čechy, zakotvené v zájmech Českého království, jemuž vládl český král, ne kníže arcibiskup.

Mnohem zajímavější a konstruktivnější se mi jevily přístupy, které zvolili Alessandro Catalano¹⁴ a Tomáš Parma¹⁵ v rozkrývání vztahů arcibiskupství (resp. biskupství) s Římem. V obou případech však měli autoři výrazně širší badatelskou základnu ve vydaných pramenech.¹⁶ Při studiu materiálů ke druhé polovině 17. století jsem byl velmi často nucen k prvotní orientaci, neopřené o edice. Relace vídeňské nunciatury pro období let 1668–1694 jsou vydané jen v regestech a poznámkách,¹⁷ na moderní ediční zpřístupnění teprve čekají. Stejně je to s korespondencí Jana Fridricha z Valdštejna s římskými kardinály, vídeňským nunciem a dalšími hodnostáři. Teprve římské prameny mi odkryly, do jaké míry spolupracoval pražský arcibiskup s papežským stolcem, na základě čeho utvářel svou koncepci a jak se nechal ovlivnit ve formování vlastních názorů na postup při budování farní sítě a při konfliktech na zemském sněmu. Studium vlastních dopadů těchto koncepcí a tendencí vysledovaných z politických kroků Jana Fridricha z Valdštejna v osmdesátých a devadesátých letech považuji za nutný předstupeň k eventuálnímu zkoumání rekatolizace zdola – prostřednictvím arcibiskupské konsistořiální a vikariátní agendy na úrovni samotné arcidiecéze.

Mou disertaci o Valdštejnových sporech o daně na turecké války¹⁸ v mnohém využila Petra Vokáčová ve své kapitole věnované Janu

¹³ Max BRAUBACH, *Wilhelm von Fürstenberg (1629–1704) und die französische Politik im Zeitalter Ludwigs XIV.*, Bonn 1972.

¹⁴ CATALANO, *Zápas o svědomí*.

¹⁵ Tomáš PARMA, *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii: prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011.

¹⁶ Mám na mysli především nunciaturní zprávy z dob panování obou hodnostářů. Citované je u Parmy a Catalana.

¹⁷ Arthur LEVINSON, *Nuntiaturberichte vom Kaiserhofe Leopolds I., I.-II. Teil*, AÖG 103, 1913, s. 547–841; 106, 1918, s. 495–728. Fritz de BOJANI, *Innocent XI. sa correspondance avec ses nonces, 1680–1684, Premiere Partie: Affaires politiques*, Rome–Paris 1912.

¹⁸ Jiří M. HAVLÍK, *Jan Bedřich z Valdštejna a jeho spory o daně na turecké války (1682–1694)*, Disertační práce. Pod vedením doc. PhDr. Ivany Čornejové, CSc. Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta – Katedra dějin a didaktiky dějepisu, Praha 2008.

Fridrichovi z Valdštejna.¹⁹ Za to jí patří na tomto místě díky, protože tak uvedla mou práci v obecnější známost. Sama se však zaměřila mnohem více na Valdštejnův kariérní postup a jeho vztah k císařskému dvoru. Mezi lety 2008 až 2015 jsem sám tuto problematiku studoval a v mnohém zapracoval do předkládané knihy. Vzhledem k zaměření na samotného Valdštejna je na místě mnohem detailnější pohled, než jaký ve srovnávací perspektivě nabídla Vokáčová, přesto nepovažuji kariérní postup (strategii?) za stěžejní problematiku, na niž jsem chtěl práci upozornit. Obě práce vznikaly paralelně a hodnota předkládaného textu spočívá především v materiálech vytěžených právě z římských a vatikánských archivů a rozkrytí souvislostí Valdštejnových záměrů a kroků se stanovisky papežských státních sekretářů Alderana Cyba a Fabrizio Spady a nunciů ve Vídni v letech 1677–1695.

Text předkládané knihy je strukturován jako klasicky chronologicky vyprávěný životopis. Několikrát se však kapitoly svým časovým rámcem překrývají. To je způsobeno potřebou vysvětlit problematiku jednotlivých Valdštejnových sporů a záměrů ve srozumitelných tematických blocích.

Poznámka ke jménům aneb Bedřich, nebo Fridrich?

V posledních letech se v českém dějepisectví můžeme setkat s velkou nejednotností v psaní jmen některých osobností. Ještě v roce 1993 Jiří K. Kroupa vydal Slavička vánočního Bedřicha Bridela. O rok později již Milan Kopecký připravil souborné básnické dílo Fridricha Bridela. Před třemi lety pak tým spolupracovníků brněnské univerzity editoval Jesličky Fridricha Bridelia²⁰ a zřejmě tak definitivně antikvoval jméno používané Vašicou či Bitnarem, jeho prvorepublikovými editory. Podobně se děje s dílem Matěje Václava Steyera. Toho v nové ediční praxi představili Daniel Nečas s Alexandrem Stichem a Martinem Svatošem jako Matěje Václava Štejera a vzápětí Martin Valášek znovu uvedl v povědomí Šteyerův překlad Věčného pekelného žaláře od Giovanniho Battisty Manniho. Pod

¹⁹ Petra VOKÁČOVÁ, *Příběhy o hrdé pokoře, Aristokracie českých zemí a císařský dvůr v době baroka*, Praha 2014, s. 233–287.

²⁰ Varianta je použita už editory sborníku *Antiqua Cuthna 4*. Marie ŠKARPOVÁ – Pavel KOSEK – Tomáš SLAVICKÝ – Petra BĚLOHLÁVKOVÁ, *Omnibus fiebat omnia*, Kontexty života a díla Fridricha Bridelia SJ (1619–1680), *Antiqua Cuthna 4*, 2008, Praha 2010.

vlivem latinizované podoby jména Ondřej Koupil použil variantu Steyer, proti níž začíná ožívat i plně počestěná varianta Štajer.

Jméno Jan *Bedřich* z Valdštejna nahrazuje pramenům bližší podoba Jan *Fridrich* z Valdštejna. Jako snad první v nové době razil tuto podobu jména Petr Maťa v knize Svět české aristokracie. Poněkud nesystémově (či bez vysvětlení?) však ponechal počestěnou variantu jména *Linhart* u příslušníků rodu Harrachů či naprosto zvláštní podobu *Sejfríd* u Jana Seyfrieda/Seifrída z Eggenberka. Na rozdíl od těchto podob však má jméno *Fridrich* v českojazyčných dokumentech pevnou oporu. Jedná se o tisky jemu dedikované, kde se pravidelně vyskytuje právě *Jan Fridrich*. Po Valdštejnovi samotném se nezachoval jediný autograf, kde by se tak podepsal. Prameny z jeho ruky (a z ruky jeho písařů a sekretářů) jsou jen německy, latinsky a italsky, signované pravidelně *Johann Friedrich*, *Giovanni Federico*, *Joannes Federicus* i *Joannes Fridericus*. Někteří odesilatelé spoléhali i na Valdštejnovu francouzštinu, že by uměl číst česky, zatím nemůžeme potvrdit ničím jiným než jeho (tištěnou) předmluvou k Novému zákonu bible Svatováclavské. U jezuitských spisovatelů někteří nacházejí oporu v jejich podpisu pod textem profesních slibů. Taková možnost se u Valdštejna nenabízí. Český úzus nás tak nutně vrhá do pastí – pramenná podoba dobově doloženého jména, nebo běžněji používaná varianta? Ani jedno neumožňuje lepší pochopení vlastní jazykové identifikace nositele tohoto jména. Leda bychom o něm psali jazyky, kterými se písemně vyjadřoval sám.

S výjimkou studií v jiných jazycích jsem i já až dosud užíval větší nově uplatňovanou variantu *Bedřich*. Pokud se jí na tomto místě zříkám, nečiním tak manifestativně, ani ze zásady. Spíš než o ústup před částí historické obce jde o ústup před prameny. Snad tím oživím je, aniž bych příliš antikvoval práce vlastní i mnoha dalších. Raději se snažme pochopit osobnost v jejích souvislostech než ulpívat na jejím označení. Pomůže-li k tomu čtenářům i jméno, které používali všichni, kdo pražskému arcibiskupovi dedikovali svá česky psaná díla, bude to jen dobře.

V knize jsem se snažil vyhovět dvěma protichůdným tendencím. Zatímco česká historiografie středoevropské šlechty směřuje dlouhodobě k tomu jména počestřovat, církevní dějepisceví naopak tenduje k používání autentických, tj. nejčastěji latinizovaných dobových podob jmen. Vztáhnout jedna pravidla na obě prostředí znamená hodiny rozjímání nad tím, jak vlastně přistoupit ke jménům typu *Joannes Franciscus Liepure*. Jde o Jana Františka, nebo o Jeana Françoise Liepura? Pokud bychom přistoupili na první variantu, musíme používat i tvar Jan Křtitel Mathey,

což je v kunsthistorické literatuře dost antikvovaná podoba jména slavného architekta. Volím proto kompromis spočívající v počestění jmen příslušníků české šlechty, ponechávání dobových latinizovaných jmen u méně známých duchovních a zachování národnostních variant jmen u původem francouzských a italských osobností (Jean Baptiste Mathey, Francesco Buonvisi). V případě notoricky známých či v literatuře běžně užívaných českých (či počestěných) variant pozůstávám u zaběhnutého úzu (Bohuslav Balbín, Jan Tanner, Václav Bílek z Bilenberka).

* * *

Chtěl bych ještě na tomto místě mnohým poděkovat. Na první místo bez pochyby patří dík vedoucí mé disertační práce Ivaně Čornejové. Její zásluhou se mi už jako studentu pedagogické fakulty poprvé v roce 2003 otevřely dveře Českého historického ústavu v Římě, kde jsem od té doby trávil osm studijních pobytů.

Při nich jsem prošel materiály vatikánských a italských (ASV, ACDF, AGUP, ARSI, AGOCD, AGOCarm.) archivů – nutno podotknout, že nejen pro tuto knihu. Za mnohé děkuji i jejich pracovníkům, především Pasqualu Palmierimu, díky němuž jsem se zorientoval v archivu kongregace pro nauku víry. Za pomoc při výzkumu v centrálním jezuitském archivu (ARSI) i za mnohé konzultace a excelentní odbornou podporu bych chtěl poděkovat i Kateřině Bobkové-Valentové, Alessandru Catalanovi a Jiřímu Hrbkovi. Zvláštní díky náleží také Tomáši Parmovi, bez něhož bych se zřejmě první den v badatelně Archivio Segreto Vaticano ztratil. Ač sám hledal starší materiály, provedl mě labyrintem inventářů různého stáří a nejroztříčnějších způsobů zpracování. Později jsem se už orientoval sám a poskytoval pak podobné služby jiným. Petru Mařovi děkuji za tip na Rodinný archiv Paarů, Stanislawu Jujeczkovi za zpřístupnění materiálů vratislavských archivů a samozřejmě všem pracovníkům českých archivů, kteří v čele s Helenou Klímovou snášeli mé neustálé dotazy. Jiří Mikulec a Jiří Kubeš byli ti, kteří mou práci prošli s tužkou v ruce, aby z ní vyčistili balast nánosů mé vlastní nesoustředěnosti. Děkuji za jejich lektorské připomínky, které mě opět přivedly k tomu, abych se na svůj text podíval očima toho, kdo jej bude číst.

Naposledy – ale přesto vlastně na prvním místě – děkuju své ženě Kristině a celé rodině, která mi obětovala tolik možností a času, že jsem mohl tuto knihu vůbec napsat.

Díky patří i inspirativnímu nabádání – samotného Valdštejna, ale i mnohých, kteří mě na cestě za ním nejrůznějšími způsoby doprovázeli.

Svou knihu předkládám i jim všem. Samotnému Valdštejnovi ji dát nemohu – prosil jsem proto alespoň o vzpomínku na něj v Mentorelle v Pre-nestinských horách – na nejkrásnějším místě, kam mě tato práce zavedla.

